

Rapport

Arkeologisk delundersökning

Kungsgropen

Skellefteå Kaplansbord 2:4
Skellefteå socken och kommun
Västerbottens län.

Innehållsförteckning

Tekniska uppgifter	1
Sammanfattande inledning	5
Syfte och målsättning	5
Forskningsarkeologiska mål	5
Samverkan och publika mål	5
Topografi och naturlandskap	5
Historik och fornlämningsmiljö	6
Tidigare undersökningar	6
Arbetsbeskrivning och resultat	7
Schakt 3, grävmetod	8
Schakt 3, resultat	9
Byggnaden	9
Benmaterialen	11
Mynten	12
Kritpipor	13
Tegel	13
Keramik	14
Flinta	14
Nätflöten och nätsticka	15
Övriga fynd	15
”Ulfs grop”	16
Schakt 7 och schakt 8	16
Övriga schakt	16
Kommentar	16
Litteratur och referenser	18
Bilagor	19

Fotografi på titelsidan:

Mariika Eserstam har hittat ett mynt från 1682 och Leif Markstedt, Tom Laisfeldt och Ingegerd Björk studerar fyndet.

Schakt 3. Ingrid Arvidson, Tom Laisfeldt, Ulf Lundström, Veronika Moritz, Leif Markstedt och Lage Johansson gräver på i schakt 3. Åsa Zetterström står nere vid sållen och arbetar.

Tekniska uppgifter

Län: Västerbotten

Landskap: Västerbotten

Kommun: Skellefteå

Socken: Skellefteå

Fornlämning: Kungsgropen (ej registrerad fornlämning)

Fastighet: Skellefteå Kaplansbord 2:4

Ek. karta: 22K 8i Skellefteå västra (220 88)

Länsstyrelsens beslut: 431-748-2005

Skellefteå museums dnr: 283/2005, 248/2005, 558/2005

Ansvarig institution:

Skellefteå museum

Samarbetspartners:

Miljöarkeologiska laboriet, Umeå universitet

Skellefteå hembygdsförening

Projektets lednings- och referensgrupp:

Anders Huggert, Västerbottens museum, Umeå

Lage Johansson, kulturmiljövårdsavdelningen, Skellefteå museum

Ulf Lundström, Lokalhistoriskt institut, Skellefteå museum

Lillian Rathje, Västerbottens museum, Umeå, (2004 års grävningsledare)

Annika Sander, kulturmiljövårdsavdelningen, Skellefteå museum

Göran Wahlberg, Skellefteå hembygdsförening

Karin Viklund, Miljöarkeologiska laboriet, Umeå universitet.

Finansiär: Skellefteå lokala utvecklingsprogram (SLUP), genom Skellefteå kommun, tillväxtkontoret

Typ av uppdrag: Arkeologiska och miljöarkeologiska forskningsundersökningar

Koordinater: (rikets nät) REF 1 (Fixpunkt 1): x7192900,05 y1743467,77

REF 2 (Fixpunkt 2): x7192881,45 y1743593,39

Inmätt med totalstation

Höjd över havet: 3-13 m

Undersökt yta: Handgrävd yta: 60 m² (12 x 5 m)

Maskingrävd yta: ca 135 m²

Fältarbetstid: 4/7-26/8 2005

Grävningsledare och rapportansvarig: Olof Östlund (arkeolog), Skellefteå museum

Fältpersonal:

Arkeologer anställda av Skellefteå museum (4/7-26/8):

Marika Eserstam (arkeolog)
Lage Johansson (arkeolog)
Tom Laisfeldt (arkeolog)
Åsa Zetterström (arkeolog och miljöarkeolog)
Olof Östlund (arkeolog och grävningsledare)

Frivilliga grävningsassistenter (11/7-19/8):

Ingrid Arvidsson, Skellefteå
Ingegerd Björk, Skellefteå
Annika Johansson, Skellefteå
Åsa Johansson, Skellefteå
Mats Keränen, Skellefteå
Anna-Karin Linderborg, Skellefteå
Leif Markstedt, Hjoggböle
Veronika Moritz, Sundbyberg
Jonas Norrman, Skellefteå
Marie Sundström, Kusmark
Per-Erik Wahlberg, Skellefteå
Rebecka Widmark, Grundnäs, Boliden
Victoria Widmark, Skellefteå

Frivilliga från Skellefteå museum (25/7-29/8):

Maria Appelstam Häll
Asta Burvall
Eva Forslund
Ulf Lundström

Summa fältarbetstid: 2230 timmar (därtill kommer Miljöarkeologiska laboratoriets fältarbetstid)

För Miljöarkeologiska Laboratoriet:

Roger Engelmark (miljöarkeolog)
Johan Olofsson (miljöarkeolog)
Karin Viklund (miljöarkeolog)

Rapporttid: 24 dagar för Olof Östlund

Fynd: Se fyndlista

Foto: Digitala bilder och diabilder i Skellefteå museums fotoarkiv.

Analyser: Osteologisk analys: Leif Jonsson , Göteborgs Universitet
Genomgång av kritpipor: Arne Åkerhagen, Tobaksmuseet
¹⁴C-analys: Ångströmlaboratoriet , Uppsala. (ej färdig vid skrivtillfället)

Datering: 1600-1700-tal. Med utgångspunkt från fyndmaterialet

Dokumentationsmaterial:

Originalhandlingar (bestående av korrespondens med de olika instanserna, fältanteckningar, ritningar, fotografier och blogg) förvaras i Skellefteå museums arkiv.

Material som berör de miljöarkeologiska delarna av undersökningen förvaras vid Miljöarkeologiska laboratoriet, Umeå Universitet.

Arkeologiska fynd förvaras i Skellefteå museums magasin i väntan på fyndfördelning.

*Arkeologidagen. Olof Östlund berättar om grävningen för intresserade besökare.
Foto Åsa Zetterström.*

Även miljöarkeologernas arbete lockade besökare. Foto Olof Östlund.

Sammanfattande inledning

Under perioden juli-augusti 2005 genomförde Skellefteå museum, i samarbete med Miljöarkeologiska laboratoriet (Umeå Universitet), och Skellefteå hembygdsförening, en arkeologisk undersökning av Kungsgropen.

Syfte och målsättning

Forskningsarkeologiska mål:

De övergripande arkeologiska målen enligt undersökningsplanen var

- att bringa klarhet i Kungsgropens eventuella funktion som tidigare hamn, öka kunskapen om den medeltida socknens centrala delar och dess roll i Skellefteåområdets tidiga historia.
- Att genom denna kunskapsuppbyggnad i samverkan med bl.a. hembygdsföreningen öka möjligheterna att utveckla och levandegöra det lokala kulturarvet.

Frågeställningarna rör i första hand utvecklingen av landskap, bebyggelse, funktioner och kommunikationer i området. Kan ett tidigt hamnläge lokaliseras och identifieras, och när var det i så fall i bruk? Hur såg landskapet ut under den aktuella tidsepoken och hur har det förändrats därefter? När uppstod aktiviteter på platsen och kan intensivare perioder skönjas exempelvis under kolonisationsperioden på 1300-talet? Kan hamnlägets upphörande kopplas till trösklar i älven och därmed ändrade förutsättningar för kommunikationer? Vilka andra spår av aktiviteter och människor finns; båtbyggeri, en tidig kyrkstad, ev. kyrklig bebyggelse, strandbodan, e.t.c.?

Samverkan och Publika mål:

Projektet hade också en samverkansambition och publik ambition, vilket bl.a. innebar en hemsida (blogg) med daglig rapportering från grävningen, guidning under utgrävningen och offentliga föredrag. De publika målen var vägledande för att få en finansiering av undersökningen. Utöver de rent arkeologiska forskningsmålen hade projektet som ett led i detta också till syfte:

- att under två månader (juli och augusti 2005) genomföra arkeologiska undersökningar där den lokalhistoriskt intresserade allmänheten får möjlighet att delta.
- att utveckla former för tillgängliggörande av Skellefteås medeltida historia
- att beskriva, bevara och utveckla områdets kulturmiljövärden genom kunskapsuppbyggnad, säkerställande och information.
- att genom samverkan mellan olika aktörer utveckla och levandegöra regionens kulturhistoria.
- att bidra till att uppfylla Lokalhistoriska institutets intention att teckna Skelleftebygdens totala historia.

Topografi och naturlandskap

Undersökningsområdet ligger mellan kyrkstaden (Bonnstan) och Landsförsamlingens församlingshem i Skellefteå. Området begränsas av Skellefteälven i söder, i öster av en kraftig slänt mot Bonnstan, i norr av en cykelväg, och i väster av församlingshemmet och kyrkogården. Inom området finns ett fuktigare låglänt parti, en tidigare tjärn, som fortfarande finns kvar på dagens kartor som en begränsning. Ett avlopp från tjärnen finns i strandbrinken i söder. Idag är här parkmark. Området är gräsbevuxet med ett glest bestånd av mestadels björkar, samt en del popplar och aspar. Området ligger 3 – 13 m över havet.

Historik och fornlämningsmiljö

Kring platsen där den nuvarande Landsförsamlingens kyrka ligger, låg den medeltida socknens centrum. Under Magnus Erikssons tid nämns en församling i Skellefteå och ett träkyrka har förmodligen funnits redan på 1320-talet. (Fahlgren 1953). Den andra kyrkobyggnaden (träkyrka) finns skriftligt belagd från 1386. (Källa: Skellefteå landsförsamling, räkenskaper för kyrka...). Den tredje kyrkan, som också var den första stenkyrkan, stod klar år 1485, exakt där dagens landsförsamlingsskyrka ligger idag. Delar från den första stenkyrkan finns fortfarande kvar i den östra korsarmen och sakristian i den nuvarande kyrkan, som stod klar 1799 (Fellström 1950). Det innebär att det med all säkerhet fanns ett sockencentrum vid Kungsgropen år 1485. Ett färjeställe fanns nedanför kyrkan, och på 1642 års karta finns ett intressant hamnläge där en vik av Skellefteälven går in vid Kungsgropen.

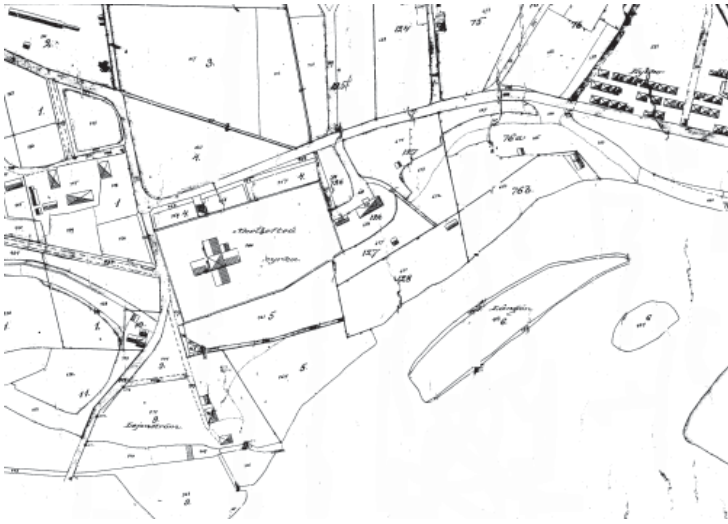
Det låglänta området mellan Landsförsamlingens församlingshem och Skellefteås kyrkstad, (Bonnstan), har i källor från 1674 benämnts *Kungsgropen*. Namnet har tolkats som att en anknytning finns till ledungen, den medeltida militära organisation där kungamakten var den sammanhållande institutionen. Platsen kan ha varit en hamn för en stående ledungsflotta som kunnat rycka ut för att bevaka kusten vid ofredstider (Lundström 1992). Enligt Hälsingelagen skulle alla som bodde i "Umeå och Bygdeå och alla som bo norr därom..." ha "...ingen annan ledung utan skola värja sitt land hemma" De skulle alltså bara försvara de egna kusttrakterna i Bottenviken. Den skeppstyp som användes i ledungen kallades för snäcka, ett ord som ingår i namnen Stor- och Lillsnäckhamn på Kågnäset vid Skellefteå.

Karta 1642

Karta 1764

Karta 1917

Kungshamnar finns kvar som platsnamn längs med kusterna – platser där man förmodar att ledungsflottan samlats (Schück 1950). Kungshamnar finns vid såväl Kalix kyrka i Norrbotten, som vid Selångers kyrka i Medelpad. En annan tolkning av namnet "Kungsgropen" är att Kronan haft en bod på platsen för förvaring av salt och dylikt. En kungsbod av den typen fanns vid Backens kyrka vid Umeås dåvarande hamn, och ytterligare kungsbodar vid umeälven fanns i Sörfors, Norrfors och Klabböle. Två kungsbodar fanns också vid Torneå. (Nordlander 1905).

I området kring Kungsgropen fanns det en kyrkstad som är belagd på en karta från 1648, men den har troligen äldre anor. Den kyrkstaden brann den 3 juni 1672 och återuppbyggdes troligen på ett längre avstånd från kyrkan än vad den dittills varit lokaliserad. I en resolution utfärdad av landshövdingen 17 februari 1674 stadgades nämligen att de som byggt sina hus, stallar och bodar på västra sidan om Kungsgropen skulle betala avgifter till kyrkan. Anledningen var helt enkelt att man ville hålla ett säkerhetsavstånd till kyrkan ifall det skulle börja brinna igen i kyrkstaden. Föregångaren till dagens kyrkstad förstördes av en brand den 25 september 1835, varefter den byggdes upp på den nuvarande platsen. (Fellström 1950)

Under 1700-talet och början av 1800-talet fanns fortfarande en tjärn (Lilltjärn) kvar som en rest av viken som 1642 gick in i Kungsgropen, och ännu på 1930-talet var marken sank.

Från 1782 till 1905 fanns även sågverksindustri i området, och Kungsgropen-området användes då som brädgård.

Området ingår i en riksintressant kulturmiljö (AC nr 20). Den nuvarande kyrkstaden är byggnadsminne.

Tidigare undersökningar

Flera undersökningar har förekommit i Kungsgropen de senaste åren, men det har också förekommit en grävning tidigare, som även om den inte på något sätt kan sägas vara en arkeologisk undersökning, ändå kan ge litet information om platsen. År 1932 fraktades många tusen m³ jordmassor bort från hela den branta backslutningen öster om församlingshemmet, för att användas för planering av en ny kyrkogård, "där en gång stora delar av kyrkobyshusen med deras stallar funnits". Vid schaktningen av slutningen framkom "en mängd gamla stugutomter" (Fellström 1950). Där stod stugorna i rader med täta gränder emellan, och enligt Fjellström byggdes stallet under kamrarna där det varit möjligt, speciellt lämpligt var det att göra så i backslutningarna.

År 2002 genomförde Miljöarkeologiska laboratoriet vid Umeå universitet en mindre prospektering/förundersökning i området som innefattade jordprovstagning med sond. Resultaten

visade att det under flera påfyllnadslager fanns sannolikt intakta lager från bassängens (vikens grop i landskapet) tidigare faser. Lagren är pollenförande och användbara för en rekonstruktion av landskapet i närområdet. (Engmark och Viklund 2003)

År 2002 utfördes också en georadarundersökning av företaget Raycon, Malå, med en uppföljning och fördjupning i maj 2005. Georadarn visade ett antal intressanta strukturer under markytan. En del av de troliga stenarna längs 6-meters kurvan tolkades som möjliga strandskoningar/kajer från den förmodade hamnen. En övergång mellan vad som tolkades som sjösediment och kulturlager verkade också finnas i en bågformad struktur som kunde ses på ett flygfoto över området (Persson 2005). Bågformen verkade följa kanten på den gamla tjärnen/förmodade hamnen

År 2004 genomfördes en arkeologisk förundersökning av arkeolog Lillian Rathje, Västerbottens museum, och en miljöarkeologisk undersökning av Miljöarkeologiska laboratoriet. I det sökschakt som grävdes vid undersökningen framkom indikationer på konstruktioner, bl.a trästockar och nävertäckning, i slutningen mot Kungsgropen. I de marklager som fanns påträffades bland annat en stor mängd spikar (från tråddragna spikar till handsmidda), tegel och bränd lera, glas, brända och obrända ben, bitar av kalkputs och cementplattor. I fyndmaterialet fanns också två kritpipor och ett nätflöte av tallbark. (Rathje 2004).

De miljöarkeologiska analyserna från sökschaktet i slutningen indikerade hantverksverksamhet som möjligen kan ha kopplingar till den tidigare kyrkstadsbebyggelsen. Det rörde sig om träspån eller träflisor som förmodligen är avfall från någon form av hantverk. Spånen kan komma från husbyggnation med skrädning av timmerväggar, eller framställning av tunnor eller spånkorgar. Även de spår av brand eller bränning som framkom vid undersökningen, kan ha kopplingar till kyrkstadsbebyggelsen. (Viklund 2004)

Vid kanten mot det som en gång var en tjärn, framkom i sökschaktet i slutningen även stenar, som bedömdes som eventuella delar av en hamnskonig eller annan hamnkonstruktion. I östra änden av tjärnen, i det andra sökschaktet år 2004, påträffades trästockar som också de möjligen kunde indikera en hamnanläggning. (Rathje 2004)

Arbetsbeskrivning och resultat

Projektet delades upp i två delar. Den ena delen inriktade sig på frågan om Kungsgropens roll som en medeltida hamn, kombinerat med en miljöarkeologisk undersökning för att få fram områdets miljöhistoria. Den delen av projektet redovisas för sig i en separat rapport.

Den andra delen inriktade sig på ett av de ställen där georadarundersökningen (markradar) gett indikationer på möjliga byggnadsrester. Vi öppnade därför ett undersökningsschakt (schakt 3), i slutningen ner mot den gamla tjärnen och i anslutning till 2004 års sökschakt. Grävningen av schakt 3 kom att handla om att undersöka den eller de byggnader som påträffades, och deras historia. Att vi troligtvis skulle komma att stöta på någon form av kyrkstadsbyggnad från 1600- eller 1700-tal, låg inom vad som kunde vara rimliga förväntningar. Vi hade också hopp om att kunna hitta någonting som kunde vara äldre, ytterligare ett stycke ner i marken. Om en hamn var etablerad under medeltiden, och kyrkstaden var äldre än 1600-tal borde det kunna finnas rester efter medeltida byggnader kring Kungsgropen.

Grävningen i schakt 3 kom också att bli en publik grävning med 3-4 frivilliga i grävstyrkan varje dag. Stor vikt lades också vid att besvara allmänhetens frågor och nyfikenhet. Under de soliga semesterdagarna och under två söndagar med specialvisningar översteg besöksantalet med god marginal 100 per dag. De få regniga dagarna hade vi ett besökstal uppemot 30 personer varje dag.

Undersökningen gjordes till att börja med som en förlängning (schakt 2) av föregående års sökschakt (schakt 1), en utvidgning av ett område som bedömts som intressant efter föregående års undersökning (schakt 3), samt ett nytt korsande sökschakt som lades ut främst på basis av

georadarresultaten, för att hitta strandkanten. Ytterligare schakt under grävningens gång öppnades för kompletterande förståelse av viken/tjärnens tillblivelse och historia. Totalt öppnades nio schakt under sommaren 2005 (schakt 2-10) och fyra sökrutor ("Ulfs grop").

Hela undersökningsområdet är ca 0,9 ha. Den totala omfattningen av undersökta ytor blev ca 195 m². (60 m² i det handgrävda schakt 3, och ca 135 m² i grävmaskinsschakt och sökrutor). De handgrävda ytorna grävdes ner till mellan 0,2 m och 1,2 m djup. De grävmaskingrävda schakten grävdes ned till mellan 1,0 m och 4,0 m djup.

Schakt 3, grävmetod

Schakt 3 avtorvades och grävdes ytligt med grävmaskin, ner till 10-20 cm djup. Grävmaskinens arbete avbröts när fynd i form av kritpipor, eller byggnadsrester i form av trä påträffades. När grävmaskinen gjort sitt grävdes ytorna för hand med skärslev och i vissa fall spade.

Ytan som öppnades i schakt 3 den första dagen var 12 x 5 m och schaktet mättes in med totalstation i rikets nät. Ett lokalt koordinatsystem upprättades inom schakt 3:s gränser där spikar och käppar mättes in för att skapa ett rutnät med m²-rutor. Varje ruta namngavs i sitt *södra* hörn. Som ett experiment använde vi bokstäver i ökande skala mot NO och siffror i ökande skala mot SO, för att ange m²-rutornas läge i schaktet (se bilaga 3). Eftersom möjligheten fanns att mäta in enskilda fynd exakt med totalstationen, och eftersom vårt rutnät låg snett mot rikets nät, prövade vi den här metoden med bokstäver och siffror. Det gängse sättet är annars att man anger rutornas lägen med siffror i X och Y-värden i ökande skala mot norr respektive öster.

Sökschaktet från år 2004 grävdes upp igen med spade för att vi skulle kunna se hur djupt kulturlagren (mänsklig påverkan av marken) sträckte sig. Botten på de kulturlager som fanns verkade ligga ungefär en meter under markytan.

Allteftersom undersökningen fortsatte minskade vi den yta som vi lade ned grävtimmar på. När det stod klart att vi inte kunde gräva hela ytan om 12 x 5 m ner till botten, koncentrerade vi oss på de delar som verkade innehålla konstruktionsdetaljer och fynd som kunde ge oss så mycket information som möjligt. Rensningsnivå ett (Rn 1) frilades över hela ytan, samtliga 60 m². Varje rensningsnivå motsvarar en decimeters djup. Rn 2 rensades 9 x 5 m, Rn 3 rensades 5 x 5 o.s.v. Rn 8 som var den sista nivån som vi grävde och dokumenterade, ca 0,95 m under markytan, grävdes bara två m² närmast profilen i schaktets nordöstra kant. På planritningarna ser man till vilket djup vi grävde de olika delarna av schakt 3 (bilaga 4a-4d).

Att gräva i en sluttning är alltid komplicerat, speciellt som vi visste att den här sluttningen blivit påverkad i schaktnings- och planeringsarbeten under 1930-talet. Endera väljer man att gräva marken på så sätt att man följer marklagren, eller också väljer man någon sorts stickgrävning där man gräver bort marken exempelvis 10 cm i taget. (stick = skikt, en konstruerad nivå som inte slaviskt följer markens lagerföljder utan istället grävs ned till ett visst förutbestämt djup, innan man fortsätter med nästa stick).

För att underlätta för ovana medarbetare spände valde vi en variant av stickgrävning. Att se var ett marklager börjar och ett annat slutar kan vara mycket svårt, stickgrävning är enklare. Det verkade inte troligt att lämningarna skulle ligga i absolut vågrätt läge mot sluttningen, så vi spände därför snören över schaktet som ett hjälpmedel vid grävningen. Snörena sluttade lika mycket som markytan och vi mätte oss ner från dem för att veta när vi hade grävt färdigt respektive rensningsnivå. Rensningsnivå ett (Rn 1), innebar en rensning till 0,20-0,22 m under snörena, d.v.s. under markytan. Det enda undantaget där snörena inte följde den faktiska markytan var i schaktets östligaste del, där jordmassor var så tydligt påförda att vi valde att kompensera för detta. Vi gjorde så därför att vi ville ha rensningsnivåer som var något så när jämna. Höjden på rensningsnivåernas nivåsnören visas på de två profilritningarna. (se bilaga 5a-5b). Varje rensningsnivå grävdes 0,1 m djupt vilket innebär att Rn 2 grävdes ner till 0,30-0,32

m under snöret, Rn 3 grävdes ner till 0, 40-0,42 m under snöret o.s.v. Trärester och stenar som fortsatte ner i underliggande lager sparades för fotografering och ritning tillsammans med det lagret, innan de togs bort vid grävning av nästa lager.

Varje rensningsnivå fotograferades och ritades i plan. Även två profiler (lodräta tvärsnitt av marken) ritades och fotograferades.

Schakt 3, resultat

Någonting som komplicerar tolkningen av fyndmaterialet är den majbrasa eller valborgsmässoeld som brukar vara placerad över den plats där vi grävde schakt 3. Från majbrasan har en hel del modern spik och annat järnskrot vandrat ner i marken. Vidare har människor hållit på och vänt eller rört om jorden i de översta marklagren ända in i våra dagar. Vid nedrensning till Rn 1 och Rn 2 träffade vi på kritpipor och mynt från mynt från 1600- och 1700-talet, men även mynt från 1900-talet, så de översta rensningsnivåerna är mycket störda av senare tiders verksamheter, och svåra att tolka när det gäller de enstaka fynden.

Om man tittar på spridningen av de klumpar av sand och jord som upphettningen smält samman, ser man att de är koncentrerade till rutraderna J, K och L. De smälta klumparna ligger dessutom till största delen i Rn 1 och Rn 2, vilket gör att vi kan säga att de förmodligen beror på majbrasans påverkan, och att den dessutom inte går djupare ner än så.

Vi har därför i första hand försökt att sortera bort det mesta av det fyndmaterial från Rn 1 och Rn 2 som kan ha kommit ner i marken under det senaste århundradet. Ur Rn 1 och 2 har vi bara sparat kritpipor och annat som är uppenbart äldre än 1900-tal. Fynden från Rn 3 och neråt blir mer och mer pålitliga i sitt sammanhang; ju djupare vi grävde desto säkrare var det att marken inte blivit störd uppifrån. I Rn 3 och neråt låg de saker vi hittade mitt ibland byggnadsresterna.

Byggnaden

Markradarundersökningen och dess bilder visade att det fanns en fyrkantig struktur under markytan, på den plats där Valborgsmässoaftonens brasa brukar anläggas varje år.

De trärester som vi kunde se början på i Rn 1, täckte i Rn 2 stora delar av grävytan. Det stod tidigt klart att träresterna var lämningar efter en eller flera byggnader. Längs med hela schakt 3:s långsida i nordväst låg ett sammanhållet trätäckande med brädor eller plankor, ruttet trä och enstaka stockar. Även längs med schaktets långsida i sydöst fanns ett lager med heltäckande trä. Mellan de två ytorna med trälager på Rn 2 fanns ett ljusare sandlager som till att börja med tolkades som en gränd mellan två byggnader. Vid den fortsatta grävningen omtolkades de två träområdena och "gränden", eftersom det enbart var i den nordvästra trä-ansamlingen som byggnadsrester fortsatte att dyka upp vid den fortsatta grävningen.

När vi fortsatte att gräva oss ner till rensningsnivå 3 och 4, d.v.s ungefär 0,4 och 0,5 m under markytan, kom det fram flera lager med träbrädor sida vid sida, och stockar som i de flesta fall verkade ligga i räta vinklar mot varandra, även om en enstaka stockar låg snett i förhållande till tidigare lager. Det understa lagret visade sig vara en del av ett tydligt golv, som delvis framkom i Rn 4 i rutorna M4, M5, N4 och N5, men framför allt kunde ses klart i Rn 5 i rutorna O4 och O5. Det var drygt decimetertjocka stockar som bilats (huggits) platta på ovensidan. Golvstockarna var kapade mot den stock i sydöst som senare visade sig vara en väggstock, en vägg som var placerad ovanpå syllstenar (grundstenar). I de två rutor som vi grävde djupast (O5 och O6) hittade vi också en av de golvåsar som golvet vilat på. Virket på det här djupet var mycket välbevarat, jämfört med de rutnade rester som fanns i Rn 1 och Rn 2

Rensningsnivå 2. Den ljusare sanden är det som vi till en början trodde var en gränd. Foto Olof Östlund.

Rensningsnivå 3. Här ser man förutom treäresten från byggnaden också tre takstenar på rad. Foto Olof Östlund.

Rensningsnivå 4. Två rutor hann vi inte med att gräva ner till Rn 4, men det framgår ändå tydligt att byggnadsresterna närmast kameran inte ligger djupare än Rn 3. Foto Marika Eserstam.

Det som framkommit under grävningen är att den rektangulära strukturen på markradarbilderna är en byggnad, (möjligen flera i de ytor vi inte hade tid att gräva djupt nog), som förstörts av eld. De trälager som ligger överst i Rn 1 och 2 är till stor del rutnade och blandade med kol och sot. Ett markant sot- och kollager framträder på Rn 3 och Rn 4, ovanpå de

I den här bilden på O-profilen (som ej ritats), vid ruta O5, ser man golvet och hur det har vilat på en stock intill väggen. Vi ser också en golvås. Fotograf: Olof Östlund

obrända golvresterna. Timmerbyggnaden har eldhärjats och delvis rasat. När taket rasat in har delar av taket kvävt elden, så pass att till och med björknäver från taktäckningen bevarats. Att vissa av m²-rutorna innehåller mer näver (t.ex ruta L3 och O4) och andra mindre har förmodligen en del att göra med hur byggnaden rasat samman. Om vissa delar rasade samman tidigt på ett sådant sätt att elden kvävdes, kunde taknävret bevaras.

Utanför byggnaden i sydost verkar tre takstenar fallit ner och lagt sig på rad. De bör ha legat på taket för att hålla takbrädorna (som låg ovanpå taknävret) på plats, men trillade förmodligen ner när taket brann upp. De rester av byggnaden som ligger ytterligare ett stycke mot sydost, fast grundare, på Rn 2 och Rn 3 är förmodligen ytterligare delar av taket, som har klarat sig, inklusive delar av de översta stocklager som kan ha hållit upp innertaket. Skörorna (eller hak, urtag) i stockarna tyder på att det kan röra sig om ett innertak, eller ett golv till en övervåning, där åsar legat i skörorna i stockarna. Hade urtagen indikerat rum hade rummen varit orimligt små.

Det troliga är att man efter branden rivit ner och jämnat till de delar av byggnaden som fortfarande stack upp, kanske tagit delar av stockresterna för att använda som ved eller någonting annat, och sedan fyllt över resterna med sand och jord för att göra markområdet användbart igen. Det var då man fyllde på med den ljusare sanden mellan de två områdena med trä, som då bildade det "sanddike" som vi till att börja med tolkade som en gränd.

En förbryllande detalj är de tunna träskivor som låg utanför väggen på Rn 6 i kors och tvärs i nästan hela rutan O6. De är 0,5 cm tjocka och ca 10 x 7 cm stora. Det är inte takspån eftersom

de är för korta. Djupet på fynden talar för att de ligger i ursprungligt läge intill husväggen, och att de antagligen inte har någonting att göra med den brädgård som fanns i området under 1800-talet. De korta spånen verkar vara av samma slag som de som hittades vid förundersökningen år 2004, och som omnämns i den miljöarkeologiska rapporten från samma år. Det är förmodligen skräprester från husbyggnation med skrädning av timmerväggar, eller framställning av tunnor eller spånkorgar. (Viklund 2004)

I P-profilen fanns två skikt med kol/sot (se bilaga 5b). Att notera är att det övre lagret är mycket kraftigt, medan det undre är otydligare; något som är svårt att visa i en ritning.

Det undre lagret skulle kunna vara resterna av en första svedjebränning, eftersom den ligger direkt på orörd mark. I detta kol- och sotlager finns också granbarr, vilket inte säger emot tanken på en första röjningsbränning. Hade det rört sig om svedjebränning av en åker som växt igen under träda bör det också finnas björk och andra snabbväxande lövträd i kollagret. En åldersbestämning. Kommande ¹⁴C-datering ska in här (¹⁴C-datering) av denna lägre kolhorisont är intressant eftersom den skulle kunna visa när området togs i anspråk för bebyggelse / odling.

P profilen från ruta O4 till ruta O7, På bilden ser man, förutom de två kol/sotlagren, också golvstockarna som sträcker sig fram till byggnadens yttervägg.

En liknande växthorisont som brunnit finns i Gammelstad, och är där daterad till 1210-1390 e.Kr. (Lindgren 2005) Även i "Ulfs grop" fanns detta understa kollager, och det innebär att det även finns utanför byggnaden som vi grävde i schakt 3.

Benmaterialet

I rensningsnivåerna 3 och neråt, i och kring resterna av byggnaden, blev det en markant ökning av benfynd under grävningen. Det fanns ben också i Rn 1 och Rn 2, men de var färre och inte lika välbevarade. Med tanke på den oreda som rådde i de övre marklagren lät vi bara analysera de ben som vi hittade i de ostörda byggnadsresterna.

Det är en mycket stor mängd ben som vi hittat. Där finns både brända ben och obrända ben. På de 25 m² som vi grävde till Rn 3 eller djupare, har 6552 av 9219 benfragment eller ben kunnat identifieras. Av dessa 6552 benfragment/ben är 6242 från däggdjur, 58 från fågel och 252 från fisk.

Man ska hålla i minnet att fiskben och fågelben är mindre och lättare att missa vid en utgrävning. I det obrända benmaterialet saknas nästan fisk och fågel helt. Fågelben är för det mesta skörare, och har därför inte bevarats i lika hög grad som däggdjursben. Fiskben som är brända bevaras bra, och därför får man en relativt hög identifieringsgrad av fisk i brända material.

Ett stort antal djurarter var representerade i benmaterialet. Där fanns nötkreatur (60 identifierade fragment eller hela ben), får/get (82), svin (10), ren (3), vikarsäl (22), hare (39), ekorre (3), vattensork eller råtta (3), räv eller hund (1), och oidentifierade däggdjursben (6019). Fåglarna är representerade av: gräsand (3), ejder (2), småskrak/storskrak (1), andfågel (2), gås (1), järpe/ripa (7), orre (7), tjäder (7), hönsfågel (1), och oidentifierade fågelben (27). Av fisksorter fanns: ål (1), gädda (44), öring/lax (5), sik (73), karpfisk (id, braxen) (30), lake (39), aborre (34), gös (3), och oidentifierade fiskben (23).

När det gäller spridningen rent artmässigt går det inte att se något mönster över den grävda ytan. Ben från de olika arterna är spridda över i princip varenda meterruta som grävdes.

Det verkar som om benen hamnat på byggnadens golv och just utanför byggnaden på marken. Något man kan fundera på är varför det finns både obrända och brända ben i byggnaden. Vi har hittat obrända ben och brända ben på samtliga nivåer mellan Rn 3 och neråt. Man skulle då kunna tro att benen har hamnat där i efterhand, efter att byggnaden brunnit ner, att man använt platsen som avskrädesplats. Det stämmer å andra sidan inte med det faktum att delar av taket fortfarande ligger kvar i husgrunden, tillsammans med ett kol och sotskikt som ligger ovanför golvet. Under detta kol- och sotskikt skulle det rimligtvis bara finnas ben som inte är brända, på samma sätt som golvstockarna klarat sig från branden, men där finns både brända och obrända ben. Det kan vara så att de brända benen varit en del av t.ex. en jordisolering ovanpå ett innertak, som vid branden bränts och sedan rasat ner. Isoleringen kunde innehålla allt möjligt - även ben. (När majorsbostället Nyborg på Nordanåområdet i Skellefteå renoverades, upptäcktes en sådan takisolering där en stor mängd avskräde var inblandat i jorden. Nyborg byggdes 1764). Borde då inte alla benrester i de övre rensningsnivåerna Rn 3 och Rn 4 vara brända? Nej, vi har ju sett att till och med näverrester från taket klarat branden, så det borde finnas annat från tak och isolering som klarat branden.

Sedan kan det ju inte uteslutas att en del av det obrända benmaterialet från Rn 3 och Rn 4 hamnat där efter branden, t.ex. när man täckte över byggnadsresterna. Benresterna som legat på golvet kan också vara matrester, både brända och obrända som blivit kvar där människorna kastat dem.

Ett annat alternativ är att byggnaden har varit ett tvåvåningshus med stall eller ladugård i bottenvåningen, och en bostadsdel i övervåningen. Mängden av ben kan komma sig av att det som blivit kvar är matrester som man slängt till grisarna. En del av avfallet som kommer från bostadsdelen i övervåningen blir då bränt i husbranden, innan byggnaden rasar ihop.

Vad som står klart om man tittar på mängden arter, och mängden ben som vi hittat, är att det bör vara ett bostadshus som var ett permanentboende, inte en kyrkstuga som bara besöktes på helgerna. Det är så stora mängder ben att det inte stämmer med korta kyrkhelgsvistelser med medhavd mat.

Intressant är också att se indikationerna som de olika djurarterna ger på ett året-runt-boende. Lake är fisk som vanligtvis fiskas på vintern. Vi har hittat tillplattade fiskkotor av sik som tyder på att den blivit gravad, något som vanligtvis gjordes på höstarna, eller möjligtvis på våren. Hare brukar vanligtvis jagas på vintern, och tjäder/orre brukar jagas på vårvintern. Även säl brukar jagas på vårvintern, eller ibland också på hösten

*Två käkar på byggnadens golv, Ruta O4, Rn 5.
Foto Marika Eserstam.*

Mynten

Vi har hittat tretton mynt under grävningen, alla av koppar eller kopparlegering. Vi har också hittat mynt från 1900-talet, men de ingår inte i den här genomgången, då de härrör från sentida aktiviteter som valborgsmässofirande m.m. Av de tretton mynten har tio hittats i Rn 1 eller Rn 2, övriga har hittats i de jordmassor som grävmaskinen lyfte bort från schakt 3 den första dagen. Inga mynt har hittats i Rn 3 eller djupare, d.v.s inne i de byggnadsrester som vi med säkerhet kan säga ligger kvar orörda från senare tiders påverkan uppifrån.

Det innebär att vi inte kan använda mynten för att säkert slå fast vid vilken tid som byggnaden användes, eftersom mynten har hamnat ovanpå byggnaden någon gång efter branden. Vi vet inte säkert när jordmassorna lagts över platsen, eftersom jorden som innehöll mynt och kritpipor kan ha lagts dit direkt efter branden, eller vid mitten av 1800-talet, eller kanske till och med på 1930-talet när man schaktade i området. Men om vi antar att det bara är en övertäckning av byggnaden som har skett så bör den ha skett ganska så snart efter branden, med tanke på hur välbevarat

trävirket och benen fortfarande är. Det troliga är att man använt jordmassor från byggnadens närområde för att täcka över brandresterna. Byggnadsresterna bör alltså vara äldre än de yngsta mynten och piporna, som följde med jorden när man täckte över ytan.

Vi har tre mynt som vi kan tidsbestämma, tre mynt som fortfarande är så oskadade på ytan att vi kan se vad det är för slags mynt. Det äldsta är ett "1/6 öre silver" av koppar från 1682 (Fyndnummer 36). Den tredje siffran i årtalet är otydlig, men mynttypen tillverkades bara under åren 1666 och 1686, och eftersom den tredje siffran är rundad är det troligen en 8:a och inte en 7:a (alltså 1682 inte 1672). Man kan fortfarande se kännetecknen på myntet som visar att det präglats under Karl XI:s tid.

Nästa mynt (Fnr 25) är en ettöring från 1719. Myntet är välbevarat och man kan tydligt se årtalet, och att det är ett mynt från den korta tid när Ulrika Eleonora var statsöverhuvud. Den typen av mynt präglades bara 1719-1721, vilket också gör det möjligt att tidsbestämma det sista av de tre mynten, eftersom det också är ett Ulrika Eleonora-mynt, även om årtalet är så skadat att det inte går att läsa. Ytterligare ett mynt har de två första siffrorna läsbara: 17??, vilket i alla fall visar att det är från 1700-talet.

Fnr 36. Fotograf. Olof Östlund

Det här är förmodligen mynt som har använts ett tag innan de tappats, så årtalen visar inte exakt när de hamnat i jorden. Förmodligen har de inte någonting att göra med byggnaden som ligger under dem, men om vårt tidigare resonemang stämmer att byggnaderna är äldre än de yngsta mynten, då är byggnaden äldre än 1719.

Fnr 25. Fotograf. Olof Östlund

Kritpipor

Till tankegångarna om byggnadens ålder kan också kritpiporna kopplas, eftersom de (liksom mynten) endast påträffades i Rn1 och Rn 2. De bör alltså höra till det påförda jordlagret ovanpå husresterna. Om jordlagret är ditlagt direkt efter husbranden bör de yngsta kritpiporna också kunna ge besked om när byggnaden senast var i bruk.

Kritpipor började tillverkas i England på 1570-talet, och kom till Sverige i samband med det trettioåriga kriget (1630-talet) när hemvändande soldater tog med sig bruket att röka pipa från kontinenten till Sverige. Kritpipor var gjorda av lera, inte krita; namnet har de förmodligen fått av färgen. De var sköra och användes mer eller mindre som engångsartikel. Eftersom skaften gick av lätt kunde de bara återanvändas ett begränsat antal gånger. De var billiga eftersom de masstillverkades och handeln med kritpipor var stor överallt där det fanns marknader. Rester av kritpipor hör till de absolut vanligaste fynden vid arkeologiska undersökningar av marknadsplatser och städer från 1700-talet.

De kritpipor vi har hittat vid årets undersökningar är i fragment, oftast bara skaftdelar av pipor, men i några fall har vi hittat delar av huvuden, och i ett fall faktiskt ett helt kritpipehuvud.

Vad som är intressant ur vår synvinkel är att kritpipornas form har förändrats genom tiden, och ofta satte fabrikanterna sina märken på dem. Det gör det möjligt att bedöma tillverkningsdatum på dem, om de bara är hela nog.

Vi skickade iväg 14 av 114 kritpipefragment till Arne Åkerhagen på Tobaksmuseet, för analys. Vi gjorde ett urval av vilka fragment som var tillräckligt stora, och hade tillräckligt med kännetecken, för att det skulle vara möjligt att göra en åldersbedömning. Av de 14 är merparten från slutet av 1600-talet och från 1700-talet. En av dem (Fnr 106), ett skaft som enligt Åkerhagen är svårdaterat, *kan* vara från sent 1700-tal eller tidigt 1800-tal.

Ett urval av alla kritpipe-fragment från schakt 3. Fotograf: Åsa Zetterström

Om vi koncentrerar oss på de pipor som har säkra dateringar, så har den första pipan (Fyndnummer 1) en märkning på klacken under piphuvudet som kan tyda på att den är tillverkad i Stockholm vid Olof Forsbergs kritpipsbruk 1740-1750. Ytterligare en svensk pipa (Fnr 124), den här med musselmönster på huvudet är tillverkad 1755-1798 i Stockholm av Carl Wettervik. Nästa pipa (Fnr 77) med säker datering är från 1690-1700 och troligen tillverkad i England av William Manby. Det är ett mycket vanligt fynd i Sverige. Fyndnummer 167 är en holländsk pipa vars form och märkning tyder på att den är tillverkad av Leendert van Wijk i Gouda 1715-1720. Den sista pipan (Fnr 261) som ger en relativt säker datering, kommer från grävmaskinsdumphögen från schakt 3. Den är holländsk och tillverkad av Jan Michielsz Meetfort 1660-1680.

Spridningen på kritpipornas åldersbestämning är alltså stor från 1660 till 1798, och då pratar vi om de som var enklast att göra en bedömning på. Den yngsta pipan av de "enkla" är från 1755-1798. Det innebär att om vi använder samma resonemang om datering av byggnaden som när vi tittade på mynten, så får vi en byggnad som är äldre än 1755 eller 1798. Det är inte till någon vidare hjälp om vi ska snäva in det intervall när det kan ha stått en byggnad på platsen. Med tanke på att den första stenkyrkan i närheten av Kungsgropen stod där redan 1485, och att *någon* bebyggelse borde ha funnits i närheten av den, så har vi med "kritpipedateringen" av huset ett intervall på 313 år när huset kan ha använts.

Men ska vi gå på det vi har, så är de flesta fynden från sent 1600-tal och tidigt 1700-tal, så den rimligaste gissningen är att det är en byggnad från slutet av 1600-talet och början av 1700-talet som vi har grävt.

Tegel

Vad som kan tala för en sen 1600-tals eller tidig 1700-tals datering på byggnadslämningarna är de mängder med rödtegel som vi hittade i alla rutor och på alla nivåer. Som mest fanns det 7 kg tegel på en ruta i en rensningsnivå (ruta O4, Rn 4), men överlag pendlade tegelmängden mellan 0,1 kg och 2 kg per ruta och rensningsnivå.

Utseendet och kvaliteten på teglet varierar. Orsaken är att vid bränning av, som i det här fallet, rödlera uppstår ett underskott av syre i någon del av ugnen, och det ger då mer eller mindre svart tegel. Det blir en s.k. svartbränning. Om det i en annan del av ugnen blir för

hög temperatur (över 1000°C) sker en överbränning av teglet och teglet smälter och får ett glasyraktigt lager på ytan. (Uppgifter från Leif Markstedt)

Konsten att slå tegel har funnits i Sverige åtminstone sedan 1100-1200-talet, men vid Kungsgropen verkar mängden tegel i ett bostadshus inte riktigt normal för ett hus från 1500 eller 1600-tal. I alla fall inte om man förstår sig ett hus byggt av timmer med en möjlig murstock av sten och murbruk, men det är möjligt att det är ett tankefel att tänka så. Med tanke på närheten till kyrkan som delvis kan ha varit uppbyggd av tegel, (gavelröstet bör ha varit byggd i tegel enligt medeltida modell i Västerbotten), bör det ha funnits gott om tegel att bygga upp en murstock med. Kunskapen att slå tegel fanns ju bevisligen i Västerbotten.

Vi har inte hittat något spismurröse efter någon öppenspis eller murstock, men eftersom teglet inte kommer från taket på den här byggnaden, som har ett trä och nävertak, så kan det bara vara rester av ett spismurröse som vi ser i det spridda teglet. Resterna av spisen kan mycket väl ligga utanför vårt schakt, på ett ställe där vi inte grävt.

Vid utgrävningen hittade vi även annan bränd lera, troligtvis lera från tätning och utjämning (invändigt) av timmerväggar, (vanligt med blålera armerat med kornagn), golv och eventuellt trossbottnar. Den här leran har troligtvis bränts vid husbranden. Samma process som vid tegelbränning har gällt här. Den svarta brända leran har bränts vid underskott av syre och den ljusbruna brända leran har blivit bränd i öppen eld. Den brända leran kan variera i färg beroende på järnhalt, från ljusgul till rödbrun. (Uppgifter från Leif Markstedt)

Keramik

Keramik består till största delen av yngre rödgodskeramik vilket i Sverige förekommer från 1350-talet och framåt. Det finns också bland den keramik vi hittat ett fåtal bitar av fajans, ett poröst lergods som utvändigt och invändigt har vit glasyr, ofta med blå dekor för att efterlikna det kinesiska porslinet som började komma till Europa på 1600-talet. I Sverige blev det kinesiska porslinet mest populärt under 1700-talet när Ostindiska kompaniet var som mest aktivt, och när porslinsfabriken Rörstrand startade 1726. (Brorsson 2002) Vi har hittat fem bitar fajans, de flesta på Rn 2, men även en på Rn 3 (Fyndnummer 196). Det är rimligt att anta att den biten av fajans hör till 1700-talet, liksom flera av de som hittats på Rn 2. Eftersom Fnr 196 dessutom hittades på Rn 3 kan man säga att den troligen är samtida med byggnaden.

Flinta

Vi har hittat ganska många bitar av flinta; sammanlagt har vi registrerat 53 st fyndnummer. Samtliga dessa bitar kommer från flinta som man använt för att slå eld med (tillsammans med ett eldstål). Mängden flinta verkar vid den första anblicken vara stor, men många av flintabitarna är små avslag som brutits loss vid eldslagning. När man slog till flintan med eldstålet bröts det ofta loss flintabitar, och att starta en eld krävde flera slag. Alla dessa flintbitar visar inte på ovarsamhet med elden (även om kyrkstaden brunnit åtminstone två gånger), mängden är förmodligen vad man kan förvänta sig i och kring ett bostadshus.

En del av flintan har påverkats av eld, blivit vit och krackelerat (spruckit) av hettan vilket förmodligen innebär att den hamnat i eldstaden, eller i husbranden. Spridningen av flinta är ganska jämn över schakt 3, så det går inte säga utifrån fynden var i byggnaden som en eventuell öppenspis har funnits, men vi har som vi tidigare konstaterat inte heller hittat resterna av någon murstock.

Nätflöten och nätsticka

Vid undersökningarna i schakt 1 år 2003 påträffades ett nätflöte av bark. I år hittade vi ytterligare tre till (Fnr 212, 218 och 245). Två av de tre är runda, precis som den som hittades år 2003. De är ungefär 5 cm i diameter, och 1 cm tjocka, med ett ca 5 mm borrarat hål i skivans mitt. De hittades bägge i ruta M6, på Rn3. Det tredje barkflötet (Fnr 245) är rektangulärt ca 5 x 4 cm och en cm tjock, med borrarat hål i mitten. Den hittades i ruta O5 på Rn 5, vilket innebär att den påträffades

inne i byggnaden just ovanför eller ovanpå golvstockarna. Vi hittade också en nätsticka, visserligen inte i schakt 3 utan i schakt 10, men det passar i formen utmärkt till den sorts flöten vi hittat. Flötena är vart och ett den typ av flöte som sitter längst upp och längst ut i hörnet på nätet. Det är förmodligen tre olika nät som flötena suttit på. Varje flöte fungerade också som sista stopp för nätet när det satt upphängt på nätstickan. Det som är intressant med barkflötena är att det går att göra en direkt jämförelse med de flöten som användes in på 1950-talet. Formen är densamma både på nätsticka och hörn(stopps)-flöte, den enda skillnaden är att 1950-talets flöte var av trä. Fynden av nätflöten och nätsticka blir extra intressanta när man kopplar dem samman med fiskbenen som vi hittat i schakt 3.

Schakt 10 grävdes med grävmaskin, och där påträffades 1,8 m under nuvarande markyta nätstickan i ett grått finkornigt sandlager ovanför den mjäliga leriga jorden i botten. Fyndplatsen av nätstickan är vid det näs som skilde älven från den lilla viken i Kungsgropen, den kan alltså ha hamnat på botten av viken när den faktiskt var seglingsbar.

Övriga fynd

Det finns en del saker bland fynden från årets grävning vid Kungsgropen som sticker ut litet mer än andra även om det bara rör sig om enstaka fynd.

I det omrörda översta marklagret, i Rn 1, hittade vi två hyskor av järn. Hyska och hake är föregångaren till knapp och knapphål (Fyndnummer 17 och 22).

På Rn 4 i ruta O3, hittades en nyckel (Fnr 240) som skulle kunna vara en nyckel till en dörr, storleken (ca 12-13 cm) tyder på det.

Fnr 205 är ett beslag i koppar eller bronslegering som kanske suttit på en kista eller ett träkärl. Det hittades på Rn 3, i ruta O5.

Ett annat fynd är en platta av röd jonisk sandsten (Fnr 258) med böljeslagsmärken från

Näverflöte ur ruta O5, Rn 5. Fotograf: Olof Östlund.

den tid när sandstenen bildades. Den hittades på Rn 6-7 i ruta O5, i anslutning till väggen och syllstenarna. Den låg alltså väldigt djupt ner i marken under husets golv, antingen ditlagd eller tappad. Röd jonisk sandsten användes som råmaterial för att göra brynen och handstenskvarnar. De närmaste förekomsterna är vid Ångermanlandskusten och vid Gävle (Gävledala sandsten), vilket innebär att den här biten är fraktad till Skellefteå (muntlig uppgift Anders Huggert).

Under grävningen hittades en stor mängd material (vi kallade det "mass-material") som vi inte hade någon möjlighet att ta tillvara. Det rörde sig om stora mängder spik och järnskrot som, främst i de två översta rensningsnivåerna, innehöll stora mängder modernt material. Efter att vi sorterat bort det som var uppenbart modernt vägde vi massmaterialet i varje ruta och på varje rensningsnivå för att kunna se hur spridningen av materialet var över ytan. Detta gjorde vi också med det slagg, tegel och murbruk som vi hittade. Vi vägde även glas som inte var uppenbart modernt. Det enda som vi behöll av dessa fynd var de fynd som vi direkt kunde se vad det var för föremål, eller att de på något sätt kunde ge en fingervisning om vid vilken tid som de tillverkats.

"Ulfs grop"

I närheten av eller i schakt 3:s södra hörn kunde vi på georadarbilderna se en cirkelformad bildning 0,27-0,60 m under markytan söder om schakt 1 (sökshaktet från 2004). Det som gav utslag var omkring 1 m i diameter.

I "Ulfs grop", "Ulfs grop, västra", "Ulfs grop, södra" och "Ulfs grop, norra" framkom inga anläggningar. Två lager med sot och kol, ca 0,20 m respektive ca 0,40-0,45 m under markytan, framkom i samtliga fyra sökrutor. Där framkom recent material (ner till 0,55 m under markytan i "Ulfs grop"), metallskrot, tegel, brända ben och obrända ben.

I "Ulfs grop" framkom en stock varur ett träprov togs för dendrokronologisk analys (datering med hjälp av årsringar.) Dessutom togs två kolprover, det nedersta på 0,9 m djup, är det kollager som tidigare nämnts, det kollager som eventuellt kan vara en rest av den första röjningsbränningen på platsen.

I "Ulfs grop, norra" påträffades två stenar, men ingen av dem var stor nog för att ha givit ett så stort radareko.

Problemet vi hade när vi sökte efter det vi sett på markradarbilderna var att vi inte hade någon exakt referenspunkt som vi kunde utgå ifrån, bara schakt 1 från föregående år. Eftersom skalan på markradarbilderna var sådan att mycket små felmätningar på bilderna kunde ge stora felmätningar i verkligheten grävde vi till sist fyra sökrutor efter den cirkelformade formationen. Det verkar som om vi missat det vi sökte med våra sökrutor, men det djupare kolprovet (0,9 m djup) i "Ulfs grop" kan vara intressant vid en ¹⁴C-datering. Datering av MAL?

Schakt 7 och schakt 8.

Schakt 7 och schakt 8 maskingrävdes för att vi skulle försöka hitta igen den bågformade struktur som Kjell Person, GeoFysica, tyckt sig se under marken på flygbilderna. Dessa två schakt grävdes också för att få ett bättre grepp på var strandens skvalpzon legat.

Resultaten av grävningen av de två schakten visade inget tydligt spår av mänsklig verksamhet. Det vi kunde se var naturligt avsatta marklager under ett lager med matjord.

Den bågliknande formationen skulle kunna vara en körväg som syns på 1764 års kartor. Bågformen på flygfotot och vägens sträckning på kartan sammanfaller väldigt väl. Förmodligen har marken pressats samman i vägen, och på så sätt blivit tydliga nog för att uppmärksammas från luften, men stående vid vid schaktens kant gick vägen inte att se.

Övriga schakt

Schakt 1 är sökschaktet från år 2004.

Schakt 2 N, schakt 2 S, schakt 4 V, schakt 4 Ö, schakt 5, schakt 6, schakt 9 och schakt 10 (se bilaga 2), undersöktes av miljöarkeologiska laboratoriet med grävmaskin, med målet att få fram den gamla vikens och senare tjärnens miljöhistoria. Resultaten från de schakten beskrivs i miljöarkeologiska laboratoriets rapportdel.

Kommentar

Det vi har grävt i Kungsgropens schakt 3 är förmodligen ett bostadshus för åretruntboende. Det är alltså inte en kyrkstuga i ordets rätta bemärkelse. De flesta fynden pekar på att huset varit i bruk under tidigt 1700-tal, innan det brann ner. De två kända bränderna i kyrkstaden var 1672 och 1835. Det hindrar inte att enstaka mindre bränder kan ha förekommit utan att nämnas i de skriftliga källorna.

Byggnaden som vi nu delvis undersökt har efter att den brann jämnats till och täckts med jord för att göra platsen användbar igen. Det återstår fortfarande stora delar av byggnaden att undersöka, för att mer exakt slå fast vad den användes till, och hur den såg ut. Det råder fortfarande osäkerhet kring om det är en tvåvåningsbyggnad eller ej, och någon rest av en spis har vi inte hittat. Vad man också kan fundera på är förhållandet mellan hus, vik och älv med tanke på de fiskerelaterade fynd som vi hittat. Kvarstår gör också frågan om Kungsgropens betydelse som naturlig hamn, och den tidigaste bebyggelsen från slutet av 1400-talet som det borde finnas spår av i närheten av kyrkan.

Åsa Johansson och Per-Erik Wahlberg sällar jordmassorna för att hitta även de minsta fynden. Fotograf Olof östlund

Att utföra en undersökning i en stad innebär alltid ett stort intresse från allmänhetens sida, vilket man måste ta med i beräkningen när man gräver. Med den publika inriktningen på den här undersökningen, med frivilliga grävningsassistenter, guidningar och visningar av platsen och fynden har själva grävandet kanske inte gått så fort fram som det normalt gör, men det har funnits andra fördelar med det här sättet att jobba. Från alla frivilliga grävare har vi under den här grävningen fått entusiasmen och de "självklara" frågorna, och kunskaper som yrkesverksamma arkeologer kanske ibland glömmer bort. De har på så sätt öppnat nya tankar om hur man kan tolka lämningarna vid en arkeologisk utgrävning. Många tankar om hur byggnaden sett ut och vad den använts till har diskuterats. Det är också många besökare som lagt fram idéer som varit värda att fundera på, och många har till och med haft med sig böcker och egna fynd av t.ex kritpipor som vi kunnat jämföra våra fynd med.

Det har varit en lärorik undersökning för alla som varit i Kungsgropen i år; arkeologerna, de frivilliga assistenterna och besökarna. Tack!

Skellefteå 30/12 2005

Olof Östlund
(för Skellefteå museum)

Eva Forslund, Jonas Norman, Marika Eserstam, Annika Johansson, Marie Sundström, Leif Markstedt gräver på medan grävningsledaren Olof Östlund håller sig i bakgrunden. Fotograf: Åsa Zetterström

Litteratur och referenser

- Brorson, T. 2002: *Högmedeltid 1200-1400, Senmedeltid, 1400-1520, Tidig modern tid 1520- 1800*. Keramik i Sydsverige. En handbok för arkeologer. s126-137. Red. Lindahl, Olausson, Carlie. Malmö 2002.
- Engemark, R. Viklund, K. 2003: *Angående Miljöarkeologiske undersökningar av Kungsgropen, Skellefteå*. Rapport MAL. Umeå 2003.
- Englund, P. Nilsson, P. 2002: *Raycon. Georadar. Skellefteå hembygdsförening, Kungsgropen*. Raycon, Malå 2002
- Fahlgren K. 1953: *Bygden organiseras*. Skellefteå sockens historia del 1. s 249-251 Uppsala 1953.,
- Fellström, K.A. 1950: *Från kyrkbacken. 2 uppl. Historiska anteckningar från Skelleftebygden*. s 32-47, 67-68, 74-77. Skellefteå 1950
- Lindgren, Å. 2005: *Fjärran fjärrvärmen*. (Rapport: arkologisk förundersökning/schaktkontroll), Norrbottens museum. Luleå 2005.
- Lundström, U. 1992: *Skellefteå kyrkstad och kyrkplats i äldre tider*. Skelleftebygden; årsskrift utgiven av Föreningen för Skellefteforskning –SKEFO; s 28-38. Skellefteå 1992.
- Nordlander, J. 1905: *Till Västerbottens äldre kulturhistoria*. Norrländska samlingar 6. Skrifter utgivna av Johan Nordlander-sälskapet 14. s 302-303. Umeå 1990.
- Persson, K. 2005: *Rapport georadarundersökning, Kungsgropen, Skellefteå*. GeoFysica, Upplands Väsby. 2005.
- Rathje, L. 2004: *Arkeologisk rapport. Kungsgropen. Förundersökning i området för en förmodad äldre hamn och för äldre kyrkstadsbebyggelse vid landsförsamlingens kyrka i Skellefteå, Västerbottens län*. Västerbottens museums uppdragsverksamhet. Umeå 2004.
- Schück, A. 1950: *Ledung och konungshamn*. Sjöfararnas årsbok 1950, s 97-128.
- *Skellefteå Landsförsamling, Räkenskaper för kyrka, LI:a 1544-1650, förteckning över visitationer*. s 231. Landsarkivet i Härnösand.
- Viklund, K. 2004: *Miljöarkologisk undersökning av jordprover från Kungsgropen, Skellefteå kyrkstad, Västerbottens län*. Umeå 2004. (Ingår i Rathje 2004: *Arkeologisk rapport. Kungsgropen. Förundersökning i området för en förmodad äldre hamn och för äldre kyrkstadsbebyggelse vid landsförsamlingens kyrka i Skellefteå, Västerbottens län*. Västerbottens museums uppdragsverksamhet. Umeå 2004).

Bilagor

- Bilaga 1: Ekonomiska kartan. Skala 1:10 000
- Bilaga 2: Översiktskarta undersökningsområdet
- Bilaga 3: Schakt 3 och Ulfs gropar. Skala 1:100
- Bilaga 4: Teckenförklaring för planritningar
- Bilaga 4a (I): Planritning: "Västra" delen av schakt 3, Rensningsnivå 2. Skala 1:20
- Bilaga 4a (II): Planritning: "Östra" delen av schakt 3, Rensningsnivå 2. Skala 1:20
- Bilaga 4b: Planritning: Schakt 3, Rensningsnivå 3. Skala 1:20
- Bilaga 4c: Planritning: Schakt 3, Rensningsnivå 4. Skala 1:20
- Bilaga 4d: Planritning: Schakt 3, Rensningsnivå 5-8. Skala 1:20
- Bilaga 5a: Profilirtning: Schakt 3, Profil "E". Skala 1:20
- Bilaga 5b: Profilirtning: Schakt 3, Profil "P". Skala 1:20
- Bilaga 6a: Tabell över provtagning
- Bilaga 6b: Schakt 3, Skala 1:100. Markkemiprover
- Bilaga 6c: Schakt 3, Skala 1:100. Kolprover
- Bilaga 6d: Schakt 3, Skala 1:100. Makrofossilprover
- Bilaga 6e: Schakt 3, Skala 1:100. Träprover
- Bilaga 6f: Schakt 3, Skala 1:100. Pollenprover i grävmaskinschakt
- Bilaga 7: Fyndlista
- Bilaga 8a: Fotolista digitalkamera
- Bilaga 8b: Fotolista diabildskamera
- Bilaga 9: Osteologisk analys av Leif Jonsson

*Tom Laisfeldt gör inmätningar, samtidigt som Veronika och Viktoria Vidmark gräver.
Fotograf: Olof Östlund*

Skellefteå museum

